

Rojewski, Andrzej

Formularze mszalne i oficja breviaryzowe o św. Zygmuncie w Polsce w okresie przedtrydenckim

Studia Płockie 10, 63-86

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STUDIA PŁOCKIE
tom X/1982

Ks. Andrzej Rojewski

FORMULARZE MSZALNE I OFICJA BREWIARZOWE O ŚW. ZYGMUNCIE W POLSCE W OKRESIE PRZEDTRYDENCKIM

**Treść: Wstęp. I. Formularze mszalne o św. Zygmun-
cie: 1. Formularz na dzień 2 maja. 2. Formularz wo-
tywy „Pro febricitantibus”. II. Oficja brewiarzowe
o św. Zygmuncie: 1. Oficjum „Adest dies laetabun-
dus”. 2. Oficjum „Gaudet Ecclesia”. Zakończenie**

WSTĘP

Okres przedtrydencki sięga w Polsce do 1577 roku, tzn. do przyjęcia uchwał soboru trydenckiego, przez Polską Prowincję Kościelną, na synodzie piotrkowskim. Jak powszechnie wiadomo, fakt ten miał decydujące znaczenie dla ujednolicenia liturgii w całej Polsce. W miejsce różnorodnych formularzy mszalnych i oficjów brewiarzowych, tak charakterystycznych dla poszczególnych diecezji w poprzednim okresie, weszły w całej prowincji gnieźnieńskiej jednolite księgi liturgiczne¹. Zjawisko to dotyczy, rzecz jasna, także formularzy i oficjów o św. Zygmuncie. Stąd wydaje się rzeczą ciekawą sięgnąć do przedtrydenckich ksiąg liturgicznych, gdyż zawierają one bogaty wachlarz przejawów kultu, jakim otaczano króla Burgundii w Polsce.

W niniejszym opracowaniu autor posługuje się danymi zaczerpniętymi z 93 ksiąg liturgicznych, z czego 48 stanowiły rękopisy, a 45 starodruki. Siłą rzeczy nie wykorzystano wszystkich źródeł rękopiśmiennych i drukowanych. Wybrano jedynie bardziej charakterystyczne kodeksy i starodruki, starając się jednak sięgnąć do najwcześniejszych. Pomogło to zorientować się, od jakiego czasu spotykamy naszego świętego w księgach liturgicznych diecezji polskich. Usiłowano też, o ile to było możliwe, prześledzić rozwój formularzy i oficjów o św. Zygmuncie².

¹ Zreformowane księgi liturgiczne soboru trydenckiego: Breviarium Romanum 1568 r., Missale Romanum 1570 r., Pontificale Romanum 1596 r., Rituale Romanum 1614 r.

² W doborze źródeł rękopiśmiennych kierowano się radą i korzystano z pracy W. Danielskiego, Przedtrydenckie księgi liturgiczne diecezji polskich jako źródła do dziejów kultu św. Wojciecha. Studium źródłoznawczo-liturgiczne, Lublin 1959, Maszynopis w Archiwum KUL. Wykorzystano także: I. Polkowski, Katalog rękó-

I. FORMULARZE MSZALNE O ŚW. ZYGMUNCIE

Zachód czczył świętego króla Burgundii przede wszystkim jako patrona przeciw febrze³. Analiza formularzy mszalnych pozwoli nam zorientować się, czy kult św. Zygmunta w Polsce przybrał ten sam charakter, czy też miał inne zabarwienie. Rozpoczniemy od analizy formularza z dnia 2 maja.

1. FORMULARZ NA DZIEŃ 2 MAJA

Ponieważ kult św. Zygmunta należy do kultów przeszczepionych na teren Polski, stąd m.in. zasadniczą kwestią jest zależność formularza mszalnego o św. Zygmuncie w mszałach polskich od formularzy zachodnich, a także jego oryginalność w stosunku do niewątpliwych wzorów zachodnich. Z góry jednak trzeba zaznaczyć, że danie pełnej odpowiedzi nie jest możliwe ze względu na brak materiału porównawczego.

Introit: Protexisti me Deus ... (Ps 63,3,2)

Tekst ten spotyka się we wszystkich formularzach o św. Zygmuncie, a zatem jest to jedyny introit występujący zarówno w kodeksach jak i mszałach drukowanych, zarówno polskich jak i zachodnich⁴. Mszały płockie⁵ każą szukać introitu „Protexisti” „in festo Adalberti”. Zaś Mszał Płocki z r. 1520 informuje, że introitu tego należy szukać „ut supra de s. Ambrosio”⁶. W *Missale Romanum* z 1570 r. introit „Protexisti” otwierał formularz Komunału jednego męczennika w okresie wielkanocnym.

Modlitwa:

a) Propiciare, quesumus, Domine nobis famulis tuis per beati Sigismundi regis et martiris tui merita gloriosa, ut eius pia intercessione ab omnibus semper muniamur adversis.

Na terenie Polski pierwszy raz spotykamy tę modlitwę w mszałach płockich z połowy XIV wieku⁷. Inne czternasto- i piętnastowieczne rękopisy płockie

pisów Kapitulnych Katedry Krakowskiej, cz. 1, Kraków 1881. Katalog Göbera z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. W. Urban, Rękopisy liturgiczne Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 6 (1963) s. 155—190. W. Schenk, Rękopisy liturgiczne od XIII wieku w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu, tamże, s. 191—209. B. Kocowski, Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, cz. 1, Wrocław 1959. T. Trzcziński, Katalog rękopisów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie aż do początku wieku XVI, Poznań 1910. Gdy chodzi o zbiory płockie, to choć zaginęły w czasie działań wojennych, pozostały jednak w Archiwum Diecezjalnym odpisy formularzy i oficjów o św. Zygmuncie z kodeksów płockich. Sporządził je ks. W. Mąkowski, przedwojenny dyrektor Biblioteki Seminarnej, z racji przygotowań do opracowania kultu św. Zygmunta w Płocku przez abp Nowowiejskiego, w wydanej przezeń Monografii Płocka. Odpisy te robione bardzo sumiennie, nawet z krytycznymi uwagami na marginesie, stanowią dla piszącego niezwykle cenne źródło.

³ Por. A. Franz, *Die Messe im Deutschen Mittelalter*, Freiburg im Breisgau 1902, s. 191—197.

⁴ Tamże, s. 203 — introit „Protexisti” spotyka się w formularzu o św. Zygmuncie w *Passauer Missale* (1509 r.) i w *Deutschordens Missale* (1519 r.).

⁵ Kod. 7 i 11. Podobnie *Missale Cracoviense* z 1509 r.

⁶ BNWar XVI F 85.

⁷ Kod 7 i 11. Zachowujemy pisownię kodeksów i starodruków.

kie zawierające oficja rymowane o św. Zygmuncie mają też tę modlitwę⁸. Fakt ten pozwala na przypuszczenie, że modlitwa „Propiciare” była częścią składową formularza używanego w Płocku również w XV w., a nawet i w pierwszej połowie XVI w., tzn. do czasu ukazania się *Missale Plocense*⁹. Mszał ten był wynikiem przeprowadzonej przez biskupa Erazma Ciołka reformy liturgii w diecezji płockiej w roku 1506.¹⁰

Omawiana kolekta znana była nie tylko w Płocku. W XV w. występuje ona również na terenie ówczesnej diecezji krakowskiej¹¹. Nie stanowi ona własnej części formularza o św. Zygmuncie, lecz jest przeróbką znanej już w X wieku modlitwy¹².

b) *Deus qui ad exemplar iustitie sanctum Sigismundum regem martiremque tuum gloria dominice passionis sublimasti, da nobis quesumus eundem apud tuam iustitiam premium quem tua gracia mortis perceptio suscepit securum.*

Modlitwa o tej treści występuje tylko w dwóch rękopiśmiennych mszałach, przypuszczalnie gnieźnieńskich, z XV wieku¹³.

c) *Deus ineffabilis misericordie, qui beatissimo regi Sigismundo, pro tuo sanctissimo nomini morienti, inimicum vincere concessisti, concede quesumus, ut familia tua mereatur antiqui hostis incitamenta superando extinguere, et vitam eternam, te donante, obtinere.*

Powyższą modlitwę spotykamy nie tylko na terenie Gniezna w XV i pierwszej połowie XVI w.¹⁴, ale i w poznańskich mszałach z tego okresu¹⁵. Była ona zatem częściej używana niż wyżej przytoczona modlitwa. Trudno powiedzieć czy kolekta ta przeszła z mszałów gnieźnieńskich do poznańskich, czy też odwrotnie¹⁶.

d) *Deus, qui beatum Sigismundum utroque diademate, temporalis scilicet et eterno cum desiderata corona martirii honorare dignatus es, et eius reliquias ex profundo gurgite ad celebrandum fidelium revelasti, tribue quesumus, ut qui eius merita veneramur in terris, ipsius intercessionibus ab omnibus semper protegamur adversis.*

⁸ Kod. 26 — *Stella chori Plocensis* (ok. 1370 r.),

19 — *Breviarium Plocense* (1403 r.),

21 — „ „ „ (ok. pierwszej połowy XV w.),

17 — „ „ „ bpa Kazimierza księcia Mazowieckiego (ok.

1475 r.). Wymienione tu rękopisy zaginęły podczas II wojny światowej. Odpis ofcjów sporządził ks. Makowski.

⁹ 1520 r. u J. Hallera w Krakowie (BNWar XVI F 85). Ten mszał ma już modlitwę zaczynającą się od słów: „Deus, qui beatum Sigismundum”.

¹⁰ A. J. Nowowiejski, Płock. Monografia historyczna, Płock 1930², s. 365 pisze: „Tzw. *Stella chori Plocensis* (kodeks 26) nie wnosi już nic nowego do tekstów liturgicznych na uroczystość św. Zygmunta patrona kościoła katedralnego obchodzoną z oktawą; ustaliła ona tylko oficjum mszalne i chórowe (brewiarzowe) na przeciąg 150 lat, aż do reformy dokonanej na początku XVI wieku przez biskupa Erazma Ciołka”. Por. także H. Folwarski, Erazm Ciołek biskup i dyplomata, Warszawa 1935, s. 111.

¹¹ Dowodzą tego mszały: z Kraśnika — ok. 1400 r. (BSD Lubl.), *Missale Cracoviense* z 1410/20 r. (Kr Kap 2), *Missale Cracoviense* z 1485/90 r. (Kr Kap 6), *Missale Cracoviense* z 1493/1500 r. (Kr Kap 4).

¹² *Sacramentarium Fuldense saeculi X*, wyd. G. Richter, A. Schönfelder, Fulda 1912, s. 216: „Propiciare quesumus domine nobis famulis tuis per beatorum martyrum Stephani Laurentii Dyonisii Bonifatii merita gloriosa ut eorum intercessionem ab omnibus protegamur adversis. P.”.

¹³ Gn Kap 93, 141. Czy była to własna część formularza o św. Zygmuncie?

¹⁴ Gn Kap 169. Ossol XVI F 4043.

¹⁵ Gn Kap 140, 146. Ossol XVI Qu 3254.

¹⁶ Tzw. Mszał Słupka (Gn Kap 169) powstał ok. 1434 r., *Missale* (Poznaniense) — Gn Kap 140 — powstało także w pierwszej połowie XV wieku.

Niektóre mszały krakowskie z końca XV wieku i wszystkie szesnastowieczne mszały tej diecezji zawierają przytoczoną wyżej modlitwę¹⁷. Przejął ją także wspomniany już płocki mszał drukowany u Hallera w 1520 r.¹⁸ Przeszła ona także do mszałów potrydenckich i jest w dotychczas obowiązującym Proprium Poloniae¹⁹.

Lekcja:

- a) Beatus vir qui inventus est sine macula (...)
enarrabit omnis ecclesia sanctorum. (Ekli 31,8-11)

Rubryka z XIV-wiecznych mszałów płockich każe szukać tej lekcji „in vigilia unius apostoli”²⁰. Posiadają ją także formularze zawarte w mszale płockim z 1520 r.,²¹ a także rękopiśmienne i drukowane mszały krakowskie²². Rubryka, z ostatnio wymienionych mszałów wskazuje na Commune Unius Martiris jako miejsce, skąd należy brać tekst tego czytania. W mszale Piusa V lekcja ta należy do Commune Confessoris non Pontificis.

- b) Beatus vir qui in sapientia morabitur (...)
hereditabit illum Dominus Deus noster. (Ekli 14,22-27)

Tekst wyjęty był z ówczesnego Komunału Męczenników. Mają go niektóre mszały gnieźnieńskie i poznańskie²³. Mszał potrydencki nie ma tej lekcji w Commune Sanctorum.

- c) Justum deduxit Dominus per vias rectas ...
claritatem eternam Dominus Deus noster. (Mądr 10,10-14)

Tekst rzadko używany w formularzu o św. Zygmuncie²⁴. Należał do Commune Confessorum. Mszał Piusa V zawierał go w Commune Martyrum non Pontificum extra T.P.

- d) Stabant iusti in magna constantia ...
et inter sanctos sors illorum est. (Mądr 5,1-5)

Lekcję tę zawiera tylko mszał gnieźnieński z 1523 r.²⁵ W mszale potrydenckim spotykamy ją w Commune unius Martiris T.P.

Śpiewy między czytaniem

Zaznaczyć należy na samym początku, że formularz z 2 maja przypada w okresie wielkanocnym, stąd nie miał nigdy gradułu²⁶.

a) Alla. Letabitur iustus in Domino et sperabit in eo et laudabuntur omnes recti corde. (Ps 63,11).

¹⁷ Gn Kap 139. Ossol XV 529. XV 222, XV 507, XVI Qu 3261, XV F 4052, XVI Qu 2834, XVI F 4100.

¹⁸ BNWar XVI F 85.

¹⁹ Spotykamy ją także w Missale Alme Eccl. Strigonensis z pierwszej połowy XVI wieku (BSD Lubl 2868). Por. także A. Franz, dz. cyt., s. 203, przyp. 6.

²⁰ Zaginione kodeksy płockie 7 i 11.

²¹ BNWar XVI F 85. Lekcja ta stanowi jedyną część starego formularza o św. Zygmuncie, jaka przeszła do Missale Plocense z 1520 r.

²² BSD Lubl, Mszał z Kraśnika (Ok. 1400 r.). Kr Kap 2,4,6; Ossol XVI Qu 3261, XVI Qu 3263, XVI F 4053, XVI F 4100.

²³ Gn Kap 93, 140, 141, 146, 169. Ossol XVI Qu 3254.

²⁴ Mszały: gnieźnieńsko—krakowski i krakowski: Gn Kap 139, Ossol XV 525.

²⁵ Ossol XVI F 4043.

²⁶ Por. W. Schenk, Kult liturgiczny św. Stanisława biskupa na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych. Studium historycznoliturgiczne, Lublin 1959, s. 58, przyp. 46.

Ten wiersz używany był w formularzu mszalnym w Płocku aż do 1520 r.²⁷ Zawierały go również drukowane mszały gnieźnieńskie i poznańskie²⁸.

b) *Alla. Domine in virtute tua letabitur rex, et super salutare tuum exultabit vehementer.* (Ps 20,1).

Bardzo rzadko spotyka się powyższy werset²⁹.

c) *Alla. Meritis o digne dignis
Sigismunde rex insignis
Iam tenes celestia.
Congaudentes tuis dignis
Per aquas et estus ignis
Duc ad refrigeria.*

Wiersz stanowi przeróbkę ostatniej strofy sekwencji „*Verbum Dei*” i występuje tylko w niektórych rękopiśmiennych mszałach krakowskich³⁰.

d) *Egregie martir Christi Sigismunde
pro nobis ad Dominum preces funde
ut eius intercessionibus
liberemur a nocentibus.*

Ten tekst spotyka się w mszałach krakowskich i w mszale płockim z 1520 r.³¹

Sekwencja:

Tylko w mszałach płockich z drugiej połowy XIV wieku występuje bardzo długa, bo licząca 87 wierszy sekwencja „*Ad preclara festa regis*”³². Powstała ona z pewnością na Zachodzie i stąd, razem z mszałami, przywędrowała do Płocka³³. Przetrwała tu blisko 150 lat, by ustąpić na rzecz sekwencji „*Verbum Dei verbum bonum*” pojawiającej się w mszale płockim z 1520 r.³⁴ Wydaje się, że tę właśnie sekwencję przejął Płock z mszałów krakowskich, gdyż w nich

²⁷ W kod. 7 i 11 była zamieszczona pod „*Letabitur*” następująca rubryka: „*secundum de dominica*”.

²⁸ Ossol XVI F 4043, XVI Qu 3254.

²⁹ Gn Kap 95.

³⁰ BSD Lubl Mszał z Kraśnika (ok. 1400 r.). Kr Kap 2,64.

Ostatnia zwrotka sekwencji brzmi:

Martir Christi rex insignis

Cum uxore, natis dignis,

Iam tenes celestia” — dalej jak w śpiewie międzylekcyjnym.

³¹ Gn Kap 139. Ossol XV 525. XVI F 4100, XVI Qu 3261, XVI F 4053. BNWar XVI F 85. Za wyjątkiem Ossol XV 529 wymienione tu mszały bezpośrednio po wierszu „*Alla. Egregie martir*” mają rubrykę: „*Vel Alla. Letabitur iustus de uno martire in com. Aliud de resurrectione, vel ascensione pro tempore*”. Missale Pragense (imp. Bamberg 1489 r. Ossol XV 502) ma podwójne Alleluia w formularzu o św. Zygmuncie: „*Alla. Surrexit Pastor bonus, qui posuit animam suam pro ovibus suis, et pro grege suo mori dignatus est. Alla. Gaudete iusti in Domino rectos decet collaudatio*” (J 10,11). Por. W. Schenk, Kult liturgiczny, s. 58.

³² Zaginione kodeksy: 7 i 11. Drukuje ją w oparciu o piętnastowieczne kodeksy, prawie wyłącznie praskie, G. M. Dreves, *Analecta hymnica medii aevi*, t. 8, s. 212. W jego układzie sekwencja liczy 22 strofy. Występuje ona też we wspomnianym wyżej Missale Pragense.

³³ *Lateinische Sequenzen des Mittelalters aus Handschriften und Drucken*, wyd. J. Kehrain, Mainz 1873, s. 476: jest tu podana pierwotna forma sekwencji zaczerpnięta z kod. 546 pochodzącego z St. Gallen. Rozpoczyna się ona od słów: „*Ad clara festa regis*

Currit ovans Christi gregis”.

Zaginiony rękopiśmienny „*Graduale Plocense*” z 1365 r. (kod. 26) miał tę sekwencję wraz z nutami. Wiadomość tę autor zawdzięcza uwadze ks. Mąkowskiego zamieszczonej na marginesie odpisu.

³⁴ BNWar F 85. Tę samą sekwencję spotykamy w t. 8 *Analecta hymnica*, s. 211.

właśnie po raz pierwszy ją spotykamy na terenie prowincji gnieźnieńskiej³⁵. Ciekawy zdaje się być fakt, że wydawane u J. Hallera mszały dla diecezji krakowskiej, nie mają sekwencji „Verbum Dei”³⁶. Wraca ona do mszału krakowskiego w 1532 r.³⁷ W Gnieźnie i Poznaniu nie znajdujemy w formularzu o św. Zygmuncie omawianej tu prozy³⁸.

Znane są jeszcze dwie sekwencje o naszym świętym: „Inclite rex regum”, pod którą podpisany jest „Joannes Wolf. Poloniae”³⁹, oraz „Clarus dies et decorum”⁴⁰. Nie spotyka się ich jednak w polskich księgach liturgicznych.

Ewangelia:

a) Ego sum vitis vera et pater meus agricola est (...) petetis et fiet vobis. (J 15,1-7).

Ewangelia ta wzięta jest z Commune Apostolorum T.P.⁴¹ W formularzu o św. Zygmuncie występuje ona w mszałach płockich, poznańskich i krakowskich⁴². W mszale Piusa V zawierał ją Komunał jednego męczennika w czasie paschalnym. Czytano ją także w święto św. Zygmunta w dniu 2 maja.

b) Si manseritis in me (...) et gaudium vestrum impleatur. (J 15,7-11).

Bardzo rzadko występująca perykopa⁴³. W mszale potrydenckim znajdowała się w Commune Plurimorum Martyrum T.P., z tym jednak, że ewangelia w wymienionym komunale rozpoczynała się od słów:

c) Ego sum vitis vos palmites... (J 15,5-11),

a więc o dwa wiersze wcześniej. Tę perykopę spotykamy w mszałach krakowskich, płockim z 1520 r. i w jednym mszale gnieźnieńskim⁴⁴. W pierwszej połowie XIV wieku włączono ją w formularz o św. Wojciechu, a niekiedy czytano ją także w święto św. Stanisława biskupa⁴⁵. „Missale Pragense” ma ją w formularzu o św. Zygmuncie⁴⁶.

Jako podstawowe źródło wymienia tam Dreves m.in. piętnastowieczne mszały krakowskie. Sekwencja „Verbum Dei” jest znacznie krótsza od sekwencji „Ad preclara festa regis”. W układzie Drevesa liczy ona 6 strof.

³⁵ BSD Lubl Mszał z Kraśnika (ok. 1400 r.), Kr Kap 2,46. Gn Kap 139. Ossol XV 528, XV 529.

³⁶ Ossol XVI Qu 3261, XVI Qu 3263, XVI F 4053: „Prosa paschalis vel communi de uno martire pro tempore”.

³⁷ Ossol XVI F 4100: „Prosa paschalis vel communis de uno martire pro tempore vel propria Verbum Dei. Vide extra”.

³⁸ Wyjątek stanowi tylko Missale Gnesense et Cracoviense, wyd. u P. Schöffera w 1492 r. (Ossol XV 529), gdyż jest w nim sekwencja „Verbum Dei”. Rubryki mszałów poznańskich mówią tylko o prozie „Victime paschali laudes”.

³⁹ Cantica medii aevi Polono-latina, wyd. H. Kowalewicz, T. I Sequentiae, Varsoviae 1964, p. 98. Autor idzie w tym wypadku za Analecta hymnica, T. XLIV, s. 255—256. O autorze sekwencji pisze B. Gładysz, Polska twórczość sekwencyjna na tle hymnodii średniowiecznej, W: Sprawozdanie poznańskiego T.P.N., 8 (1934) s. 54.

⁴⁰ Analecta hymnica, t. 8, s. 211. Używano tę sekwencję w Akwilei.

⁴¹ W czasie paschalnym perykopy ewangeliczne brane były tylko z Ewangelií św. Jana. Por. A. Chavasse, Sanctoral et année liturgique. W: La maison Dieu 52 (1957) s. 90—92.

⁴² Płock, kod. 7 i 11. Poznań: Gn Kap 140, 146. Ossol XVI Qu 3254. Kraków: Ossol XVI Qu 3261, XVI Qu 3263, XVI F 4053, XVI F 4100.

⁴³ Gn Kap 93. Rubryka każe jej szukać w formularzu o św. Wojciechu (23.IV).

⁴⁴ Ossol XV 529. Gn Kap 139. BNWar XVI F 85. Ossol XVI F 4043.

⁴⁵ Por. W. Schenk, Kult liturgiczny, s. 63.

⁴⁶ Impr. Bamberg 1469. Ossol XV 502.

Offertorium:

a) Repleti sumus mane misericordia tua, exultavimus et delectati sumus (Ps 89,14).

Tekst wyjęty z *Commune Martyrum*. Występuje w kodeksach gnieźnieńskich i drukowanych mszałach krakowskich⁴⁷.

b) Confitebuntur celi mirabilia tua Domine, et veritatem tuam in ecclesia sanctorum (Ps 88,6).

Ta forma offertorium weszła do *Commune Unius Martiris T.P.* w mszale Piusa V. Czytano ją w uroczystość św. Zygmunta. Występowała w kodeksach krakowskich⁴⁸.

Sekreta:

a) Accepta sit in conspectu tuo, Domine, nostra devotio, ut eius nobis fiat supplicatione salutaris pro cuius solempnitate defertur.

Podobnie jak pierwsza z podanych kolekt, powyższa sekreta wyjęta jest z XIV-wiecznych mszałów plockich⁴⁹. Nie jest ona własną częścią formularza z 2 maja. Wzięta była z *Commune Unius Martiris*⁵⁰. W mszale Piusa V umieszczono ją w *Commune Martyrum non Pontificum*.

b) Munera Domine sanctifica et intercedente beato Sigismundo rege et martyre tuo, nos ab omni corporis et anime periculo clementer valeamus liberari.

Taką sekretę mają rękopiśmienne mszały krakowskie⁵¹. Podobną modlitwę znajdujemy w *Sacramentarzu* z X wieku z Fuldy⁵².

c) Ad laudem et gloriam nominis tui Domine, devotionis nostre libamina sint grata, quam sanctus Sigismundus virtute periungat sue passionis prerogativa.

d) Suscipiat clementia tua Domine de manibus nostris munus oblatum per sancti Sigismundi martiris tui oraciones ut ab omnibus nos eminet periculis.

Obie sekrety (c i d) występują na terenie Gniezna. Pierwsza z nich znajduje się również w mszale z połowy XV w.⁵³, a druga w mszale z drugiej połowy XV w.⁵⁴. Podobną do tej ostatniej spotykamy w *Sacramentarium Fuldense*⁵⁵.

e) Presencia munera quesumus Domine ita serena pietate intueri, ut Sancti Spiritus infundantur benedictione infundant per quam sanctus martyr Sigismundus omnia corporis sui tormenta devicit.

⁴⁷ Gn Kap 93, 139, 140, 141, 146, 169. Ossol XVI Qu 3261, XVI Qu 3263, XVI F 4053, XVI F 4100.

⁴⁸ BSD Lubl Mszał z Kraśnika (ok. 1400 r.). Kr Kap 2,4,6. Ossol XVI F 4043, XVI F 4100 ma offertoria do wyboru: *Confitebuntur celi vel Repleti sumus*.

⁴⁹ Kod 7 i 11. Spotykamy ją też w *Missale Alme Ecclesie Strigonenensis* w formularzu o św. Zygmuncie. BSD Lubl 2868.

⁵⁰ *Sacramentarium Fuldense saeculi X*, s. 102, 120, 132, 154, 212, 216.

⁵¹ BSD Lubl Mszał z Kraśnika (ok. 1400 r.). Kr Kap 2,4,6.

⁵² *Sacramentarium Fuldense saeculi X*, s. 118. Chodzi tu o sekretę z uroczystości „*Natalis sancti Nicomedis*”. Por. *Commune Pontificis et Martiris* w mszale Piusa V.

⁵³ Gn Kap 93.

⁵⁴ Gn Kap 141.

⁵⁵ *Sacramentarium Fuldense saeculi X*, s. 216. Sekreta, o którą nam chodzi, występuje w formularzu: „*Missa in honorem specialium sanctorum*” (Stefana, Wawrzyńca, Dionizego i Bonifacego — męczenników).

Sekreta powyższa znajduje się w formularzu mszału poznańskiego⁵⁶. Taką samą sekretę ma św. Wacław — król, męczennik⁵⁷.

f) Concede, quesumus, rex eterne, ut huius sacrificii munus oblatum, interventu sancti Sigismundi regis et martiris, fragilitatem nostram ab omni adversitate semper protegat et muniat.

Jest to najczęściej spotykana sekretą⁵⁸. Występuje w formularzu mszalnym o św. Zygmuncie, w Mszałe Piusa V.

Komunia:

a) Ego sum vitis vera et vos palmites, qui manet in me et ego in eo, hic fert fructum multum (J 15,5).

Commune Apostolorum⁵⁹. Tekst komunii nawiązuje do ewangelii formularza. Podobne zjawisko spotykamy w tekstach mszalnych o świętych: Stanisławie biskupie i Wojciechu⁶⁰.

b) Letabitur iustus in Domino et sperabit in eo, et laudabuntur omnes recti corde. Alla. Alla. (Ps 63,11).

Jest to najczęściej spotykana komunია⁶¹. W mszałe Piusa V umieszczono ją w Commune Unius Martyris T.P.

Pokomunia:

a) Exultet, quesumus, Domine populus tuus in commemoratione sancti Sigismundi regis et martyris, ut cuius votivo letatur officio, suffragio reveletur optato.

Pokomunia „Exultet” należy do najstarszego ze znanych w Polsce formularzy o św. Zygmuncie. Używano ją w Płocku⁶². Zaczepnięto ją z Commune Unius Martyris. W X wieku występowała w formularzu o św. Witalisie męczenniku⁶³. W Mszałe Piusa V nie ma jej już w Commune Sanctorum.

b) Protegat nos Domine cum tui perceptione sacramenti beatus Sigismundus rex et martir pro nobis intercedendo, et conversationis eius experiamur insignis et intercessionis eius percipiamus suffragia.

W tej formie pokomunia „Protegat” występuje w XV-wiecznych kodeksach krakowskich⁶⁴. Spotykamy ją również w X wieku w formularzu na uroczystość św. Benedykta opata⁶⁵. Potrydenckie Missale Romanum zawiera ją w Commune Abbatis.

⁵⁶ Gn Kap 140, 146. Ossol XVI Qu 3254.

⁵⁷ BUWr M 1177.

⁵⁸ Gn Kap 139. Ossol XV 529, XVI Qu 3261, XVI Qu 3263, XVI F 4053, XVI F 4100, XVI F 4043. BNWar XVI F 85.

⁵⁹ Kod 7 i 11. BSD Lubl Mszał z Kraśnika (ok. 1400 r.). Kr Kap 2,4,6.

⁶⁰ W. Schenk, Kult liturgiczny, s. 65. Rubryka w mszałach płockich odsyła w szukaniu komunii do uroczystości św. Wojciecha: „Require ut proxime supra Adalberti”. Nie świadczy to jednak o zależności formularza o Patronie Płocka od formularza o św. Wojciechu. Najprawdopodobniej decydował tu wzgląd praktyczny: teksty obu świętych występowały w bliskości siebie. Nadto łączyły oba formularze Komunał jednego męczennika.

⁶¹ Gn Kap 93, 140, 146, 143, 169, 141, 139. Ossol XV 529, XVI Qu 3261, XVI Qu 3263, XVI F 4053, XVI F 4100, XVI Qu 3254. Kiel Kap Graduale z 1475 r. BNWar XVI F 85.

⁶² Płockie kodeksy 7 i 11.

⁶³ Sacramentarium Fuldense saeculi X, s. 103.

⁶⁴ BSD Lubl Mszał z Kraśnika (ok. 1400 r.). Kr Kap 2,4,6.

⁶⁵ Sacramentarium Fuldense saeculi X, s. 131.

c) *Accepta quesumus omnipotens Deus divini muneris dona sancti Sigismundi regis et martiris tui sublevemur auxilio cuius beatitudinis asservabamur consorcio.*

d) *Divina lybantes misteria Domine que famuli tui Sigismundi regis et martiris ob-veneracionem tue obtulimus maiestati, presta quesumus, ut per eum mereamur veniam peccatorum et celestis gratie donus afficiamur.*

Obie z przytoczonych pokomunii (c i d) pochodzą z mszałów gnieźnieńskich. Pierwsza z nich występuje w kodeksie z pierwszej połowy XV wieku⁶⁶, a druga w mszale z drugiej połowy XV wieku⁶⁷. Tę ostatnią znajdujemy w tekście formularza o świętych męczennikach: Stefanie, Wawrzyńcu, Dionizym i Bonifacym⁶⁸.

e) *Sacramenta tua Domine que sancti Sigismundi martiris tui preciosa passione colimus refoveant quibus et iugiter sociamur et semper desideramus expleri.*

Modlitwę pokomunijną w tej formie zawierają mszały poznańskie⁶⁹.

f) *Purificent nos Domine rex eterne tua percepta sacramenta, et intercessione sancti Sigismundi regis et martiris tui expiatos ab omni malo tibi nos reddat acceptos.*

Pokomunia ta pojawia się najpierw w mszałach krakowskich i przechodzi do wydanych u Hallera mszałów gnieźnieńskich i płockiego z r. 1520⁷⁰. W mszale potrydenckim stanowiła część formularza mszalnego o św. Zygmuncie.

Przeprowadzona wyżej analiza formularza mszalnego z dnia 2 maja pozwala na dokonanie następujących ustaleń:

1. Duże zróżnicowanie modlitw mszalnych świadczy wymownie o swobodzie zarówno w ich tworzeniu jak i dobieraniu. Dodać nadto należy, że w kształtowaniu formularza o św. Zygmuncie wzorowano się nie tylko na Komunale Męczenników, ale sięgano także do innych tekstów, chcąc jakby w ten sposób precyzyjniej scharakteryzować postać Świętego. Przykładem takiej metody jest np. pokomunia „Protegat” zaczerpnięta z formularza o św. Benedykcie opacie. Być może także, że pokomunia ta jest śladem wpływu benedyktynów na formularz mszalny o św. Zygmuncie. Jak wykazała analiza, brano też teksty z formularza o apostołach. Znamienna pod tym względem jest rubryka z płockich kodeksów (7 i 11): „Require ut supra in vigiliis apostoli”.

2. Mszały płockie aż do 1520 r. posługują się modlitwami będącymi przeobrażeniami oracji z komunali świętych. Stwierdzenie to zdaje się wskazywać na brak jakiegokolwiek własnej twórczości w zakresie czci świętego Patrona Płocka. Stolica Mazowska nie wpłynęła także na ujednoczenie formularza o św. Zygmuncie. W XVI w. Płock przejął nawet teksty krakowskie (jest tylko mała różnica w Ewangelii: Płock — J 15,1—11; Kraków — J 15,1—7).

3. Pierwsze oryginalne modlitwy o naszym świętym spotykamy w połowie XV wieku w Gnieźnie, Krakowie, a nawet w Poznaniu.

4. Najpóźniej pojawiająca się w mszałach polskich kolekta „Deus, qui bea-

⁶⁶ Gn Kap 93.

⁶⁷ Gn Kap 141.

⁶⁸ Sacramentarium Fuldense saeculi X, s. 216.

⁶⁹ Gn Kap 140, 146. Ossol XVI Qu 3254.

⁷⁰ Gn Kap 139. Ossol XV 529, XVI Qu 3261, XVI Qu 3263, XVI F 4053, XVI F 4100, XVI F 4043, BNWar XVI F 85.

tum Sigismundum” nawiązuje do brewiarzowych lekcji II Nokturnu, podkreślając pragnienie męczeństwa u św. Zygmunta: „... cum desiderata corona martyrii...”.

2. FORMULARZ WOTYWY „PRO FEBRICITANTIBUS”

Święty Grzegorz z Tours (zm. 594 r.) podaje wprawdzie, że cierpiący na febrę proszą o msze ku czci św. Zygmunta, jednak nie przekazuje formularza mszalnego⁷¹. Późniejsze formularze tej wotywy (X w.) drukuje A. Franz⁷². Czy używane w Polsce teksty były identyczne z zachodnimi, na nich wzorowane, czy też odrębne, przekonamy się dokonując analizy formularza. Dodać należy w tym miejscu, że niestety nie jest znany tekst wotywy „pro febricitantibus” z kodeksów płočkih. Missale Romanum Piusa V nie zamieszcza tej wotywy.

Introit:

a) Inclina, Domine, aurem tuam ad me ... (Ps 35,1-3)

Tylko w Gnieźnie rozpoczął się tymi słowami formularz wotywy za cierpiących na febrę. Spotykamy go po raz pierwszy w mszale kanonika Słupka sprzed 1434 r.⁷³ Ten sam formularz ma mszał gnieźnieński z ok. 1453/84 r.⁷⁴ Uderza też fakt, że w Missale Gnesnense drukowanym u J. Hallera w 1523 r. nie ma już osobnego formularza za chorych na febrę. W jego miejsce rubryki każą brać mszę wotywną „de sanctis Quatuordecim Coadiutoribus”⁷⁵. Mszały gnieźnieńskie sprzed 1434 r. nie mają tekstu wotywy „pro febricitantibus”⁷⁶. W mszale Piusa V słowami „Inclina Domine aurem tuam ad me” rozpoczynał się formularz 15 Niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego. Dodajmy także, że w Poznaniu odprawiano msze w intencji chorych na febrę, ale formularz czerpano z wotywy „pro infirmis”. Modlitwy mszalne nie wspominały o wstawiennictwie św. Zygmunta⁷⁷.

b) Intret oratio mea ... (Ps 87,3,2)

Introit ten jest charakterystyczny dla wotywy w intencji chorych na febrę w mszałach wrocławskich⁷⁸. Mszał Piusa V umieszcza ten tekst w formularzu sobotnim Suchych Dni I-go tygodnia Wielkiego Postu.

c) Si iniquitates observaveris ... (Ps 129,3-4.1-2)

Tymi z kolei słowami rozpoczyna się wotywa „pro febricitantibus” w msza-

⁷¹ „... qui nunc frigorici in eius honorem missas devote celebrent (...) statim compressis tremoribus, restinctis febribus sanitati pristinae restaurantur” (Acta Sanctorum, Maii II, s. 87).

⁷² Dz. cyt., s. 196—203. Zob. też Sacramentarium Fuldense saeculi X, s. 278. A. Ebner, Missale Romanum in Mittelalter, Graz 1957, s. 42.

⁷³ Gn Kap 169. A. Franz, dz. cyt., s. 189 i 202 podaje, że są dwa introity: „Respice in me et miserere mei” oraz „Sapientiam sanctorum”. Sacramentarium Fuldense saeculi X, s. 278: w wotywie „pro illo qui febra continetur” introit rozpoczyna się słowami: „Benedicta sit sancta Trinitas”.

⁷⁴ Gn Kap 143.

⁷⁵ Ossol XVI F 4043.

⁷⁶ Gn Kap 147.93.

⁷⁷ Ossol XVI F 3254. Gn Kap 140, 146.

⁷⁸ Ossol XV F 97, XVI F 107. BUWr 435070, 400102.

łach krakowskich⁷⁹. Cały ten formularz przejął mszał płocki z 1520 r.⁸⁰ Mszał rzymski z 1570 r. umieszcza ów introit na początku formularza z XX niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego.

Modlitwa:

a) Domine sancte Pater omnipotens aeternae Deus, qui contulisti fidelibus tuis remedium et vitam post mortem, per intercessionem electi famuli tui Sigismundi regis et martiris, da famulo tuo, qui vim febrium patitur celeriter medicinam, ut ad sanitatem pristinam se pervenisse protinus sentiat.

b) Omnipotens et misericors Deus, qui subvenis in periculis laborantibus et temperas flagella dum verberas, inclina tuas benignas aures ad nostre humilitatis preces, et hunc famulum tuum N qui quartana vel terciana, seu quotidiana tipi vexatione fatigatur intercessione sanctae Marie Omniumque Sanctorum, et sancti martiris tui Sigismundi regis supplicationibus ab omni ardore febrium liberare digneris et dum illorum nobis patefacis merita, presenti egroto conferas medicinam.

Pierwszą z tych modlitw spotykamy w formularzu zawartym w mszałach gnieźnieńskich i wrocławskich⁸¹. Natomiast mszały krakowskie i płocki z 1520 r. mają kolektę: „Omnipotens et misericors Deus”⁸². Weszła ona do tych mszałów po niewielkiej przeróbce z mszałów zachodnich, gdzie spotykamy ją w rękopisach z X wieku⁸³.

Lekcja:

a) Egrotavit Ezechias usque ad mortem (...) dicit Dominus omnipotens (Iz 38,1-6).
b) In diebus illis: locutus est Isaias propheta dicens: Querite Dominum (...) quoniam multus est ad ignoscendum (Iz 55,6-8).

W wypadku lekcji, podobnie jak w wypadku kolekt, zauważa się pewną zbieżność. Mianowicie lekcja „Egrotavit Ezechias” należy do formularza mszałów gnieźnieńskich i wrocławskich⁸⁴ i jest wyjęta z czwartkowego formularza po Popielcu⁸⁵. Natomiast Kraków i Płock stosują lekcję „Querite Dominum”⁸⁶, która w mszale Piusa V stanowi fragment perykopy z wtorku I tygodnia Wielkiego Postu (Iz 55,6—11).

Gradual:

a) Salvum fac populum tuum Domine et benedic hereditati tue. V. Ad te Domine clamavi Deus meus ne sileas et ero similis descendentibus in lacum. Alla. V. Qui sanat contritos corde et alligat contritiones eorum.

b) Miserere Domine quoniam infirmus sum, sana me Domine. Conturbata sunt omnia ossa mea, et anima mea turbata est valde. Alla. V. Ostende nobis Domine misericordiam tuam et salutare tuum da nobis. Vel: Alla. Qui sanat contritos corde et alligavit contritiones eorum.

⁷⁹ Kr Kap 2,4,6. Gn Kap 139. Ossol XV 528, XV 529, XVI Qu 3261, XVI F 4100. Mszał Płocki z 1520 r. (BNWar F 85), przyjął formularz krakowski.

⁸⁰ BNWar F 85.

⁸¹ Gn Kap 169,143. Ossol XV F 97, XV F 107. BNWr 435070, 400102. Zob. także kolekty ze mszy wotywniej, które przytacza Franz, dz. cyt., s. 196, 198, 201. Por. też Sacramentarium Fuldense saeculi X, s. 278.

⁸² Ossol XV 528, XV 529, XV u 2334. BUWr 441576. Gn Kap 139. Kr Kap 2,4,6.

⁸³ Modlitwa ta jest wzorowana na kolekcie z rękopisu 339 z St. Gallen (X w.) — por. A. Franz, dz. cyt., s. 198. Por. także Ossol XVI F 4100.

⁸⁴ Ossol XVI F 4043.

⁸⁵ Rubryka w tych mszałach mówi: „Require feria V post Cinerum”. Mszał Piusa V ma tę lekcję także w formularzu czwartkowym po Popielcu.

⁸⁶ Ossol XVI F 3254. Gn Kap 140, 146. Lekcje występujące w zachodnich rękopisach przytacza A. Franz, dz. cyt., s. 196, 199, 202. Sacramentarium Fuldense saeculi X, s. 278.

Kraków i Płock czerpią graduał „Miserere Domine” z wotywy „Pro infirmis”⁸⁷.

Evangelia:

- a) Egrediens Jesus de synagoga (...) et ministrabat eis (Mt 8,14-15)⁸⁸
- b) Surgens Jesus de synagoga (...) ministrabat eis (Mk 1,29-31)⁸⁹.
- c) Surgens Jesus de synagoga (...) curabat eos (Łk 4,38-40).⁹⁰

Wszystkie trzy perykopy opowiadają o uzdrowieniu z febrы teściowej św. Piotra.

Offertorium:

- a) Miserere mihi Domine, secundum magnam misericordiam tuam dele iniquitatem meam.
- b) Domine convertere et eripe animam meam. Salvum me fac propter misericordiam tuam. Vel: Domine exaudi orationem meam et clamor meus ad te veniat.

Znowu spotykamy się ze zjawiskiem sygnalizowanym przy kolektach, lekcjach i graduałach. Mianowicie: ofertorium „Miserere mei” znajdujemy w mszałach gnieźnieńskich i wrocławskich⁹¹, a „Domine convertere” i „Domine exaudi” w mszałach krakowskich i płockim z 1520 r.⁹²

Sekreta:

a) Offerimus maiestati tue omnipotens et vive Deus hanc oblationem pro famulo tuo, et in honore et oracione Sigismundi regis famuli tui, ut infirmitatem quam patitur ab eo auferas⁹³.

b) Offerimus tibi Domine munera et vota in honore sancte Marie Virginis, Sanctorumque Omnium tuorum et electi martiris tui Sigismundi regis pro egro famulo tuo N qui quartano vel tertiano seu quotidiano typo laborat orantes, ut ab eo omnium febrium ardores repellas et tuo semper cum Omnibus Sanctis tuis auxilio munias⁹⁴.

⁸⁷ A. Franz, dz. cyt., przytacza z rękopisu z St. Gallen prawie identyczny graduał: „Miserere mihi Deus... V. Conturbata sunt... Alla. Redemptionem”. Sacramentarium Fuldense saeculi X, s. 278 podaje graduał: „Benedictus es Domine... V. Benedicite Domino. Alla. Benedictus es Domine”.

⁸⁸ Gn Kap 143, 169. A. Franz, dz. cyt., s. 169: w formularzu z Sacr. Gal. jest perykopa „Et circuibat Jesus et curavit eos” (Mt 4,23-24).

⁸⁹ Mszały wrocławskie: Ossol XV F 97, XV F 107. BUWr 435070, 400102. Mszały krakowskie: Gn Kap 193. Kr Kap 2,4,6. Ossol XV 528, XV 529.

⁹⁰ Mszały krakowskie: Ossol XVI Qu 3261, XVI Qu 3263, XVI F 4053, XVI F 4100. A. Franz, dz. cyt., s. 199 podaje perykopę: Łk 4,38-40, wyjętą z formularza rękopisu z St. Gallen. Sacramentarium Fuldense saeculi X, s. 278 w formularzu „pro illo qui febra continetur” ma ewangelię z Łk 4,38-40.

⁹¹ Ossol XV F 97, XVI F 107. BUWr 435070, 400102.

⁹² Ossol XV 528, XV 529, XVI Qu 2834. BUWr 441576. GN Kap 139. Kr Kap 2,4,6. A. Franz, dz. cyt., s. 199 — offertorium „Domine convertere” jest w rękopisie 339 z St. Gallen. Sacramentarium Fuldense saeculi X, s. 278 podaje offertorium „Benedictus es Domine” lub „Benedicamus Patrem”.

⁹³ Sekreta „Offerimus maiestati tue” należą do formularzy z mszałów gnieźnieńskich i wrocławskich. Por. A. Franz, dz. cyt., s. 196.

⁹⁴ Gn Kap 139. Ossol XV 528, XV 529, XVI Qu 2834. BUWr 441576. Ossol XVI Qu 3261. Sekretę o tej samej treści ma Missale Pragense (Ossol XV 502). Zaś Missale Cracoviense (Ossol XVI F 4100) ma sekretę, która jest połączeniem sekretu z mszałów gnieźnieńskich i wrocławskich z jednej strony a krakowskich z drugiej: „Offerimus maiestati tue omnipotens et misericors Deus hanc oblationem in honore beate Marie Virginis et electi martiris tui Sigismundi regis, Sanctorum Omnium tuorum pro egro famulo tuo N qui vim febrium patitur suppliciter deprecantes, quatenus omnium ab eo febrium ardores repellas, et tuo semper auxilio munias”. Por. też A. Franz, dz. cyt., s. 200: z rękopisu z St. Gallen (X w.) pochodzi także sekreta, w której prosi się Boga o przyjęcie króla Zygmunta do społeczności świę-

Komunia:a) *Inclina aures tuas accelera ut eripias me*⁹⁵.b) *Redime me Deus Israel ex omnibus angustiis meis.*Vel: *Amen, amen, dico vobis quidquid orantes petetis credite quia accipietis et fiet vobis*⁹⁶**Pokomunia:**a) *Presta quesumus omnipotens Deus, ut per hec sancta que sumpsimus patrocinantibus quoque electi tui Sigismundi precibus, iste tuus famulus ad pristinam revocetur sanitatem*⁹⁷.b) *Presta quesumus Domine Deus noster, ut famulus tuus N qui sub conspectu nominis tui, et sancte Marie Virginis, Omniumque Sanctorum et sancti Sigismundi regis, communicationem corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi sumpsit, ad sanitatem pristinam revocetur*⁹⁸.

Missale Cracoviense (1532 r.) ma pokomunię, która jest kompilacją obu powyższych tekstów (a i b):

c) *Presta quesumus omnipotens et misericors Deus, ut per hec sancta tua que sumpsimus, patrocinantibus beate Marie et electi tui Sigismundi regis et martiris Omniumque Sanctorum tuorum precibus, famulus tuus N febribus oppressus ad pristinam revocetur sanitatem.*

Analiza tekstów wotywy „pro febricitantibus” pozwala stwierdzić, że:

1. Nie we wszystkich diecezjach Polski, w których czczono św. Zygmunta w dniu 2 maja, oddawano mu także cześć jako patronowi przeciw febrze. Przykładem potwierdzającym to stwierdzenie jest Poznań.

2. Widoczna jest także zależność używanych w Krakowie formularzy tekstów wotywnych od tekstów występujących w kodeksach zachodnich.

3. Warto także zaznaczyć fakt inności kultu św. Zygmunta na Zachodzie i w Polsce. Tam bowiem od samego początku (VI w.) czeni się świętego króla przede wszystkim jako patrona przeciw febrze. Stąd też w sakramentarzach zachodnich pierwsze formularze o św. Zygmuncie — to formularze mszy wotywnych w intencji cierpiących na febrę. W Polsce natomiast król Burgundii odbiera przede wszystkim cześć jako męczennik. Wotywy wyżej analizowane zasadniczo nie pojawiają się wcześniej od tekstów mszalnych na święto, a równo z nimi lub równocześnie ze wspomnieniem św. Zygmunta, jak to ma np. miejsce we Wrocławiu.

II. OFICJA BREWIARZOWE O ŚW. ZYGMUNCIE

Na terenie Polski spotykamy dwa oficja rymowane o naszym Świętym. Jedno z nich używane było w Płocku od XIV wieku⁹⁹. Drugie natomiast spo-

tych: „Propitiare Domine supplicationibus nostris pro anima et spiritu famuli tui Sigismundi regis, pro qua tibi offerimus sacrificium laudis, ut eam sanctorum tuorum consortio sociare digneris”.

⁹⁵ Gniezno i Wrocław.

⁹⁶ Mszały krakowskie i płockie z 1520 r.; A. Franz, dz. cyt., s. 201 — w rękopisie z St. Gallen komunია brzmi: „Redime me Deus Israel ex omnibus (...)”. Sacramentarium Fuldense saeculi X, s. 278 — komunია: „Benedicite Deum celi...”.

⁹⁷ Gniezno i Wrocław.

⁹⁸ Kraków i Płock. Wydaje się, że pokomunia pod literą „b” jest rozwinięciem starej pokomunii z X wieku przytoczonej przez A. Franza, dz. cyt., s. 101: „Presta quesumus Domine Deus noster ut quicumque sub nominis famuli tui Sigismundi regis communicatione corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi sumpserit, ad sanitatem pristinam revocetur”.

⁹⁹ Mamy je w Graduale Ploicense z 1365 r. (odpis w Archiwum Diecezjalnym w Płocku).

tykamy w jednym tylko brewiarzu krakowskim z końca XIV i początku XV wieku¹⁰⁰. Oficjum z kodeksu plockiego z niewielkimi zmianami przeszło do wydrukowanego w 1520 r. u J. Hallera Breviarza plockiego¹⁰¹.

1. OFICJUM „ADEST DIES LAETABUNDUS”

Jest to oficjum występujące w brewiarzu krakowskim. Stanowi ono nie-małą zagadkę. Przede wszystkim badacza uderza fakt, że nie znajduje się ono pod datą 2 maja, lecz 10 września, między oficjum „S. Gorgoni mart.” a „SS. Prothi et Jacinti”. Następnie stwierdzić należy, że nie jest to oficjum jedno-nokturnowe o trzech antyfonach, tyłuż psalmach i lekcjach, lecz trzynokturno-we¹⁰². Poza tym nie wiadomo dlaczego znalazło się ono pod datą 10 września. W tym dniu nie obchodzono przecież święta króla Burgundii ani w Polsce, ani na Zachodzie¹⁰³. Zachód znał wprawdzie święto translacji relikwii św. Zygmunta, ale dzień ten wypadał 5 września¹⁰⁴. W omawianym tu brewiarzu nie spotyka się żadnej uwagi, która wskazywałaby, że oficjum „Adest dies laetabundus” odmawiane było właśnie w święto translacji. Rubryka brewia-rzowa mówi po prostu: „De festo Sigismundi antipho.”¹⁰⁵

Znalezienie tego oficjum w rkps 27 Biblioteki Kapitulnej w Krakowie nie daje gwarancji, że rękopis ten i występujące w nim oficjum są charaktery-styczne dla Krakowa. Danielski określa ten brewiarz jako „przypuszczalnie krakowski”¹⁰⁶. Polkowski¹⁰⁷ ogranicza się do nadania rzeczownikowej nazwy omawianemu rękopisowi („Breviarium”). Nie precyzuje jednak przymiotni-kiem jego pochodzenia lub przeznaczenia. Autor ten pisze: „Pismo XIV i XV wieku, kilku pisarzy. Z winy introligatora lub tego, kto mu dał do opra-wy, z czterech lub pięciu brewiarzy pozbierano fragmenta i te razem oprawio-no”¹⁰⁸. I choć Polkowski zaznacza, że „kodeks pisany [był] w kraju”, to jednak należy się odnieść do tego stwierdzenia krytycznie. Zastanawia bowiem fakt, że w mszałach krakowskich z XV w. formularz o św. Zygmuncie umieszczony jest pod datą 2 maja¹⁰⁹. Nie ma natomiast śladu obchodów ku czci św. Zyg-munta pod datą 10 września. Wydaje się mało prawdopodobne, aby kopista przepisując jakiś zachodni brewiarz dla Polski, przepisał oficjum o św. Zyg-muncie w zestawie święt wrześniowych, podczas gdy w Polsce obchodzono święto króla Burgundii 2 maja.

Dreves drukując oficjum „Adest dies laetabundus”, oprócz wspomnianego

¹⁰⁰ Breviarium Cracoviense (1390/1400) Kr Kap 27.

¹⁰¹ Horarum Canonicarum Liber. Czart. 1209 II.

¹⁰² W przeciwieństwie do oficjum z brewiarzy plockich.

¹⁰³ Vies des saints et bienheureux selon l'ordre du calendrier avec l'historique des fêtes par les RP Benedictins de Paris, t. 5, Paris 1947, s. 21 podaje następujące daty, pod którymi obchodzono święto św. Zygmunta na Zachodzie i w Czechach: 2.V., 4.V., 14.V., 11.V.

¹⁰⁴ Także. Por. także H. Grotefend, Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit, t. 2, Hannover 1898, s. 47.

¹⁰⁵ Autorzy Analacta hymnica medii aevi T. XXVIII, s. 187 nn, przedrukowują owo oficjum z omawianego właśnie brewiarza.

¹⁰⁶ Przedtrydenckie księgi liturgiczne... Maszynopis w Archiwum KUL.

¹⁰⁷ Katalog rękopisów kapitulnych Katedry Krakowskiej, cz. 1, Kraków 1881, s. 41.

¹⁰⁸ Podkreślenie moje.

¹⁰⁹ BSD Lubl Mszał z Kraśnika (ok. 1400 r.) Kr Kap 2,4,6.

rękopisu 27 Biblioteki Kapitulnej w Krakowie, korzystał także z „Brev. ms. Frisingense saec. XV. Clm. Monac. 19283”, oraz „Brev. Frisingense imp. Augustae 1491”¹¹⁰. Jednak we Freisingu „Translatio Sigismundi regis” obchodzone 5 września¹¹¹.

W aktualnym etapie badań nie jesteśmy w stanie dać rozwiązania tej niewątpliwiej zagadki, jaką stanowi oficjum „Adest dies laetabundus”.

W innych brewiarzach krakowskich spotykamy zawsze trzylekcyjne oficjum o św. Zygmuncie¹¹². Modlitwy zaś owego oficjum są następujące:

a) Omnipotens sempiternus Deus, qui beatum Sigismundum regem et martyrem tuum per martyrii palmam ad aeternam transtulisti gloriam, presta quesumus, ut qui eius implorant auxilium iustarum petitionum suarum, salutarem consequantur effectum¹¹³.

b) Propitiare quesumus Domine...¹¹⁴

c) Deus qui beatum Sigismundum regem...¹¹⁵

Przedstawiane obecnie oficjum brewiarzy krakowskich zawierało rubrykę odsyłającą odmawiającego do komunału „De uno martyre tempore paschali”. Stąd zatem należało brać części oficjum, poza własną modlitwą, którą była jedna z trzech wyżej przytoczonych. Podobnie jest w brewiarzach innych diecezji polskich czczących św. Zygmunta. Zmieniają się tylko modlitwy, wśród których dominuje tekst: „Deus qui beatum Sigismundum...” Wyjątek stanowi Breviarium Vladislaviense z ok. 1500 r. z kolegiaty kruszwickiej¹¹⁶. Ma ono jedyną w swym rodzaju modlitwę zaczynającą się od słów: „Plebs tua Domine sancti martiris tui Sigismundi regis ...”. Niestety odczytanie dalszego tekstu tej modlitwy jest zupełnie niemożliwe wskutek zaniku atramentu. W Breviarium z Gniezna (1540 r.) znajduje się modlitwa „Deus ineffabilis misericordie”¹¹⁷.

2. OFICJUM „GAUDEAT ECCLESIA”

Tekst używanego w Płocku rymowanego oficjum o św. Zygmuncie znamy dzięki zachowanemu odpisowi dokonанemu przez ks. W. Mąkowskię, z gradualów i brewiarzy płockich zaginionych podczas wojny¹¹⁸. Jak już wyżej wspomniano, oficjum to przeszło z rękopisów do drukowanego brewiarza płockiego z 1520 r.¹¹⁹ Wspomniano także, że było to oficjum jednonokturnowe, gdyż ówczesne przepisy liturgiczne dopuszczały tylko takie oficja w okresie wielkanocnym¹²⁰.

¹¹⁰ Analecta hymnica, t. 28, s. 187 nn.

¹¹¹ H. Grotefend, dz. cyt., s. 47.

¹¹² Kr Kap 33, 32, 29, 30. BJ 1255. Czart 2780 IV. Ossol XVI Qu 798, XVI F 4080, XVI Qu 134. BUWr 300436.

¹¹³ Taką modlitwę zawiera najstarsza część brewiarza przypuszczalnie krakowskiego (Kr Kap 33).

¹¹⁴ Taka sama modlitwa jak w mszałach płockich z XIV wieku oraz krakowskich z XV wieku. Taką modlitwę spotykamy także w Kr Kap 32.

¹¹⁵ Jak w mszałach krakowskich. Występuje ona także w brewiarzach: Kr Kap 29,30. Czart 2780 IV. Ossol XVI Qu 798, XVI F 4080, XVI Qu 134, BUWr 300436.

¹¹⁶ Gn Kap 154.

¹¹⁷ Breviarium seu viaticus Alme Ecclesie Metropolitanae Gnesnensis, Venezia 1540 (BUWr 300437).

¹¹⁸ Graduale Plocense z 1365 (kod 31 i 32). Stella chori Plocensis z ok. 1370 r. (kod 26). Breviarium Plocense z 1403 r. (kod 19). Breviarium Plocense ok. połowy XV wieku (kod 21). Breviarium Plocense ok. 1475 r. (kod 17).

¹¹⁹ Czart 1209 II.

¹²⁰ Por. W. Schenk, Kult liturgiczny, s. 101. Analecta hymnica, t. 5, s. 226.

Można przypuszczać, że oficjum „Gaudeat Ecclesia” nie powstało w Polsce. Nie wymienia go też jako oficjum polskiego pochodzenia B. Gładysz¹²¹. Zdaniem Nowowiejskiego „graduwały plockie z 1365 roku (31 i 32), które kopista Świętosław z Wilkowa przepisał z dawniejszych, posiadają już ustalone hymny i wierszowane antyfony na wszystkie godziny kanoniczne na uroczystość św. Zygmunta, ułożone na podstawie pasjonatu zgodnego z tekstem graduau podkomorzego Jędrzeja z początku wieku XIV”¹²².

Oficjum „Gaudeat Ecclesia” drukuje Dreves korzystając z XIV-wiecznych brewiarzy praskich¹²³. Ponieważ jednak księgi plockie przepisywane były ze starszych kodeksów i występujące w nich oficjum ma koloryt lokalny, stąd też sądzimy, że celowe jest zanalizowanie tegoż oficjum.

I Nieszpory
Antyfona do psalmów:

Gaudeat ecclesia¹²⁴
De tali iure patrono
Et tanto dono
Veneretur Virgo Maria.
Festa Sigismundi
Per climata mundi
Laude recordemur
Christumque Deum veneremur
Alleluia.

Po antyfonie odmawiano psalmy „Laudate”. Umieszczenie tych właśnie psalmów w oficjum świadczy o wysokiej randze święta króla Burgundii w Płocku¹²⁵.

Kapitulum:

Beatus vir qui inventus est sine macula, et qui post aurum non abiit, nec speravit in pecunie thesauris¹²⁶ (Ekl 31,8).

Tekst ten występuje w Komunale apostołów¹²⁷. Lekcja mszalna z XIV-wiecznych mszałów plockich rozpoczyna się tymi samymi słowami¹²⁸. Breviarium Romanum Piusa V umieszcza ten tekst w I Nieszporach komunau Confessoris non Pontificis.

¹²¹ O łacińskich oficjach rymowanych z polskich źródeł średniowiecznych. W: Pamiętnik literacki 30 (1933) s. 315—351. Tenże, O łacińskich hymnach kościelnych z polskich źródeł średniowiecznych. W: Przegląd Teologiczny 11 (1930) s. 105.

¹²² Płock. Monografia historyczna, s. 365. W. Budka, Dar biskupa Piotra Wolskiego dla katedry plockiej, Kraków 1930, s. 5: podaje, że kanonik Markward darował Kapitulę plockiej graduau, który w 1365 r. zamówił u Świętosława z Wilkowa. Może więc któryś z kod. „31” lub „32” był właśnie darem Markwarda? Por. też W. Semkowicz, Paleografia łacińska, Kraków 1951, s. 509.

¹²³ Analecta hymnica, t. V, s. 219 n.

¹²⁴ Tak we wszystkich kodeksach plockich i brewiarzu z 1520 r. Graduwały 31 i 32 miały wersję „Gaude mater ecclesia”. Dzisiaj są jeszcze w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku dwa kodeksy: Antiphonale Plocense z XVI w. (kod. 6) i Antiphonale Plocense z XV w. (kod. 7) zawierające oficja rymowane (wraz z nutami) o św. Zygmuncie. W pisowni tekstów rymowanych idziemy za odpisem dokonany przez ks. W. Mąkowskiego.

¹²⁵ Rubryka: „Psalmi per omnia laudate”. Por. W. Schenk, Kult liturgiczny, s. 84, przyp. 6.

¹²⁶ Dawne kodeksy: 26, 19, 21, 17.

¹²⁷ Rubryka w kodeksie 17: „ut in vigilia unius apostoli extra tempus paschale”. Podobnie w kodeksach: 26, 19, 21.

¹²⁸ Kodeks 7 i 11.

Responsorium:

Ecce Sigismundus,
rex burgundis oriundus,
celitus exsultat,
cui plebs pia iure resultat alleluia.

Versus:

Mundicie signum
divino munere dignum.

Resp.:

Celitus ...¹²⁹

Brewiarz z 1403 roku ma responsorium: „Athleta Christi capitur ...”¹³⁰

Hymn: „Vita Sanctorum” brany był z Komunału świętych¹³¹. Graduał Płocki z 1365 r.¹³² zawierał wprawdzie hymn o św. Zygmuncie: „Ad preclara festa regis”, ale nie we wszystkich brewiarzach płockich występował¹³³. Być może posługiwano się nim zanim powstał ceremonial katedralny „Stella chori Plocensis”¹³⁴.

Werset:

- a) Gloria et honore coronasti eum Domine et constituisti eum super opera manuum tuarum (Ps 8,6-7)¹³⁵.
b) Corona aurea alla¹³⁶.

Antyfona do Magnificat:

O beate Sigismunde
Tuas preces Christo funde
Pro christiano populo.
Te sancte rex flagitamus,
Corde, voce propulsamus,
Serva nos a periculo.
Alleluia¹³⁷.

Nieszpory kończyła modlitwa: „Propitiare nobis”¹³⁸.

Matutinum — Jutrznia

Wezwanie inwitatoryjne rozpoczynające modlitwy dnia brzmiało radośnie:

Alleluia.
Regem martyrum omnes adoremus,
Cum quo felix Sigismundus
Triumphat in celestibus.
Alleluia.
Ps. Venite exsultemus... (Ps 94).

Tak jest we wszystkich brewiarzach, graduałach i antyfonarzach płockich.

¹²⁹ Teksty wg kod.: 17, 21, 26, 6, 7.

¹³⁰ Kod. 19.

¹³¹ Tak w kodeksach: 26, 19, 21, 17.

¹³² Kod. 32.

¹³³ Kod. 26, 19, 21, 17.

¹³⁴ Kod. 26.

¹³⁵ Kod. 26, 19, 21, 17. Werset ten znajdował się w Komunale jednego męczennika. W Brewiarzu Piusa V przeniesiono go do Komunału jednego męczennika poza czasem paschalnym. Werset ten spotykamy także w oficjum o św. Stanisławie biskupie. Por. W. Schenk, Kult liturgiczny, s. 89.

¹³⁶ Czart 1209 II.

¹³⁷ Układ wierszy wg odpisu ks. Mąkowskiego z kod. 32. Identyczny układ zob. w Analecta hymnica, t. 5, s. 219. Tekst ten występuje we wszystkich kodeksach płockich i w Brewiarzu z 1520 roku.

¹³⁸ Kod. 7 i 11.

I Nokturn:

Antyfony opowiadające życie św. Zygmunta doskonale łączą się z treścią psalmów i są prawdziwym do nich wprowadzeniem.

Psalmy czerpano z Komunału jednego męczennika¹³⁹.

Ant. 1:	Beatus vir Sigismundus
Ex burgundis oriundus,
Legem Dei meditatur,
Sic in fide roboratur.
Alleluia. | Beatus vir...

et in lege eius meditabitur... (Ps 1). |
| Ant. 2: | Burgundorum vesania,
Meditatur inania,
Dum in regem fremuerunt,
Hunc pro fide peremerunt.
Alleluia. | ...et populi meditati sunt inania.
Quare fremuerunt
gentes... (Ps 2). |
| Ant. 3: | Cumque Deum invocaret
Exauditur dum oraret.
Pro presenti sempiternum
Regnum tenet in eternum.
Alleluia. | Voce mea ad Dominum
clamavi, et exaudivit me.

et exaltans caput meum
(Ps 3). |
| Werset: | Gloria et honore coronasti eum Domine,
Et constituisti eum super opera manuun tuarum. | |

Zaden z odpisów nie przekazuje benedykcji, o którą proszono przed rozpoczęciem czytania lekcji. Trudno też powiedzieć z całą pewnością, skąd brano lekcje o św. Zygmuncie. Być może źródłem ich było Passionale¹⁴⁰. Natomiast wszystkie kodeksy i Breviarz płocki z 1520 r. mają wspólną homilię na Ewangelię: „Ego sum vitis vera et pater meus...”.

Responsoria były rymowane. Jednak ich treść nie jest już tak zharmonizowana z lekcją, jak przytoczone wyżej antyfony z psalmami:

1. Ad sacra baptismi
Populum cogente lavacra
Rege Sigismundo
Necat hunc plebs ob simulacra.
Hanc mortem tulit ille libenter, alleluia.
V. Unde modo vere vivit regnatque potenter.
Hanc mortem (...)
2. Turris est imitata,
Fidem regina beata,
Se non occultans in morte viro sociata. Alleluia.
V. Martyr in arce poli
Sponsa fit et addita proli¹⁴¹.
Se non occultans (...)
3. Athleta Christi capitur,
Decolatur et moritur,
In puteum dirigitur,
Sponsa martyr efficitur
Et proles idem patitur. Alleluia.
V. In vigore corporali
Florent intus acephali
Sub spacio trienali
Sponsa martyr (...)
Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto. Alleluia.

Breviarz z 1520 r. ma nieco inaczej zbudowane dwa ostatnie responsoria:

¹³⁹ Kod. 17: „Psalmi de martire”. To samo zjawisko występuje w oficjum o św. Stanisławie biskupie. Por. W. Schenk, Kult liturgiczny, s. 90.

¹⁴⁰ Por. A. J. Nowowiejski, Płock. Monografia historyczna, s. 365.

¹⁴¹ Analecta hymnica, t. 5, s. 219 podaje w tym miejscu: „Sponsa fit addita proli”.

Resp. 2: Athleta Christi (...)

Et proles idem patitur. Alla.

V. Turris est imitata (...)

In morte virgo sociata. Alla.

Resp. 3: „Ut in primis vespers”, a więc: „Ecce Sigismundus” vel „Filie Jerusalem” z Komunału.

Te Deum.

V. Corona aurea caput eius. Alla.

Laudes ma rymowane antyfony. Są one tak ułożone, że podobnie jak w Matutinum, stanowią doskonały wstęp do psalmów. Te ostatnie zaś brano w takiej kolejności, w jakiej występują w Laudesach niedzielných w Breviarz Piusa V¹⁴².

Ant. 1: Fortitudo Dei regnantis indutus est Dominus

indutus est Dominus

fortitudinem (Ps 92).

in arce polorum

Mire Sigismundo tribuit

diadema decorum. Alla.

Ant. 2: Leticie iubilo

Domino iubilemus,

in huius presenti

festo subeamus

in atria eius. Alla.

Jubilare Deo omnis

terra servite Domino

in letitia

introite in conspectu

eius in exultatione (Ps 99).

Breviarz płocki z 1520 r.:

Leticie modulo Domino

Jubilemus in hoc presenti

Festo martyrem eius

Venerantes. Alla.

Ant. 3: Nocte dieque vigil ad te de luce vigilo.

Sancti custodia regis

nos iuvat,

ut sacre meditemur

dogmata legis. Alla.

in matutinis meditabor

in te, quia fuisti adiutor

meus (Ps 62).

Ant. 4: Cuncta creata Deum

Benedicite voce suavi,

exultent iusti, cessent

a crimine pravi. Alla.

Benedicite omnia opera

Domini Domino.

Benedicite, spiritus

et anime iustorum

(Cant. Trium Puerorum — Dan 3, 57—88).

Ant. 5: Spiritus omnis

in excelsis

in carmine letus

excitet hec sursum

ad gaudia cetus. Alla. (Ps 148).

Laudate Dominum

de celis,

laudate eum

in excelsis

Kapitulum: Beatus vir, qui inventus est... (Ekli 31,8)¹⁴³

V. Corona aurea super...¹⁴⁴.

Ant. ad Benedictus:

Ecce Sigismundus rex est

mire benedictus

pro regno celi quia mortis

pertulit ictus,

in que viam pacis

gressus direxit et actus,

¹⁴² Kod. 26 (Stella chori Plocensis) zawiera rubrykę: „Psalmus Dominus regnavit et ceteri”. Psalmom dajemy dzisiejszą pisownię.

¹⁴³ Rubryka: „Capitulum ut proxime supra in vespers”.

¹⁴⁴ Breviarz płocki z 1403 r. (Kod. 19). Breviarz z 1475 r. (Kod. 17). Breviarz płocki z 1520 r. (BNWar XVI F 85).

in tenebris mitet
populo lux previa factus¹⁴⁵.

W Breviarzu płockim z 1403 r. antyfona na Benedictus brzmiała:

Lux emicat et triplicat radios
salvificat clarificat alios
sponsam ducens et filios
ad summos archiatros. Alla.

Modlitwa:

- a) Propitiare quesumus Domine...¹⁴⁶
b) Presta quesumus omnipotens Deus, ut intercedente beato Sigismundo martyre tuo et patrono nostro a cunctis adversitatibus liberemur in corpore et a pravis cogitationibus mundemur in mente¹⁴⁷.

Godziny mniejsze: Antyfony brano z Laudes. Kapitula do wszystkich godzin — z oficjum św. Walentego¹⁴⁸, a Komunał Męczennika dostarczał responsoriów i wersetów¹⁴⁹.

Tercja:

R.br.: Gloria et honore coronasti eum, Domine.
Gloria et.
V. Et constituisti eum super opera manuum tuarum. Coronasti. Gloria Patri. Gloria et.
V. Posuisti, Domine, super caput eius.
R. Coronam de lapide pretioso.

Seksta:

R.br.: Posuisti, Domine, super caput eius.
Posuisti.
V. Coronam de lapide pretioso. Super.
Gloria Patri. Posuisti.
V. Justus ut palma florebit.
R. Sicut cedrus Libani multiplicabitur.

Nona:

R.br.: Justus ut palma florebit. Justus.
V. Sicut cedrus Libani multiplicabitur.
Florebit. Gloria. Justus.
V. Justus germinabit sicut lilium.
R. Et florebit in eternum ante Dominum.

Breviarz z 1520 roku:

Tercja:

Capit.: Beatus vir qui inventus est...
jak w I Nieszporach.

Seksta:

Capit.: Fecit enim mirabilia in vita sua, qui probatus est in illo et perfectus est erit illi gloria eterna (Ekli 31,9).

¹⁴⁵ Kod. 31, 32, 26, 17, 21, 7, 6.

¹⁴⁶ Kod. 19.

¹⁴⁷ Przeróbka modlitwy z Komunału jednego męczennika.

¹⁴⁸ Do oficjum św. Walentego kapitula brano były najprawdopodobniej z Komunne Unius Martiris. Jednak Komunał podawał dwa teksty do wyboru. Które z nich wzięto? Odpisy kodeksów płockich nie zawierają tekstu, o którym tu mowa. Por. W. Schenk, Kult liturgiczny, s. 99 n.

¹⁴⁹ „Ad horas antiphona de laudibus. Ad terciam, ad sextam et nonam capitula ut de festo Valentini. Responsoria et versiculi de martyre” — Kod. 17.

Nona:

Capit.: Qui potuit transgredi et non est transgressus, facere mala et non fecit. Ideo stabilita sunt bona illius, et eleemosinas illius enarrabit omnis ecclesia sanctorum (Ekli 31,10—11).

Rubryki zawarte w *Stella chori* i w *Brewiarzu* z 1475 roku domagały się na zakończenie tercji i seksty modlitwy „Propitiare quesumus Domine”. Natomiast nona kończyła się w tych kodeksach modlitwą „Presta quesumus omnipotens Deus”. W *Brewiarzu* z 1520 r. ta właśnie modlitwa występuje jako zakończenie wszystkich godzin mniejszych.

II Nieszpory.

Prawie wszystkie kodeksy płockich brewiarzy i zreformowanego z 1520 r. zgodne są co do antyfon i psalmów występujących w II Nieszporach. Mianowicie: antyfony bierze się z *Laudes*, a psalmy z *Komunału Męczennika*¹⁵⁰. Tylko *Brewiarz* z 1403 roku do II Nieszporów używa jednej antyfony „Fortitudo Dei” — pierwszej z *Laudes*. Jedna antyfona w Nieszporach świadczy o nawiązaniu do okresu wielkanocnego. Psalmy brano z *Komunału Męczennika*. *Kapitulium* i hymn — jak w I Nieszporach. Werset: „Corona aurea”.

Responsorium:

Pallet rubens et aurora,
Sigismundus mortis hora,
Ortus stirpe regia.
Gemma micans obfuscatus,
Auri niter obscuratur,
Fulgens per insignia. Alleluia.

Versus:

Dormit pastor vigilans,
quasi stella rutilans,
Noctus celi gaudia.
Fulgens per insignia. Alleluia¹⁵¹.

Brewiarz z 1403 roku ma responsum: „Athleta Christi”¹⁵².

Antyfona do Magnificat:

- a) Salve sidus ecclesie
Sigismundus pastor pie,
Sponse laudes geminas,
Que in fulges adoria
Seu rosa in patria. Alleluia.

Antyfonę tę spotykamy we wszystkich rękopiśmiennych *brewiarzach*, *graduałach* i *antyfonarzach* płockich.

- b) Salve sidus ecclesie
..... geminas,
Sponsa caput sponsi fove,
Nociva cuncta remove,
Ut vivamus in gratia,
Demum texitum in gloria. Alleluia.

Tak ma *Brewiarz* z 1520 roku.

¹⁵⁰ „In secundis vespertis antiphone de laudibus. Psalmi de uno martyre”.

¹⁵¹ *Kod.* 31, 32, 26, 17, 21, 6, 7.

¹⁵² *Por.* *Analecta hymnica*, T. V, s. 220.

Modlitwa „Presta quesumus” kończy we wszystkich brewiarzach płockich II Nieszpory o św. Zygmuncie. Do tych ostatnich dodawano wspomnienie z uroczystości Znalezienia Krzżwa¹⁵³.

Oktawa św. Zygmunta

I Nieszpory

Antyfona do Magnificat: „O beate Sigismunde”¹⁵⁴

Jutrznia

: „Nocte dieque vigil”.

: „Corona aurea”

: „Presta quesumus”.

Antyfona

Werset

Modlitwa

Wszystkie inne godziny brewiarzowe powtarzano z uroczystości św. Zygmunta (2 maja)¹⁵⁵.

Reasumując dane wynikające z analizy oficjum z brewiarzy płockich można stwierdzić, że:

1. Oficjum „Gaudeat Ecclesia” jest jedynym używanym w Polsce, w okresie przedtrydenckim oficjum rymowanym o św. Zygmuncie.

2. Nie przekroczyło ono granic diecezji płockiej.

3. Od XIV wieku aż do wydania „Horarum Canoniarum Liber” (1520 r.) zaszły w tekście oficjum zasadniczo niewielkie zmiany. W brewiarzu tym uderza przyjęcie do kapitulów tercji, seksty i nony tekstu z Księgi Eklezjastyka (31,8-11) zamiast dotychczasowego tekstu kapitulium zaczerpniętego z Komunału Męczennika.

4. Warto także zwrócić uwagę na fakt, że tylko w Brewiarzu z 1520 roku w modlitwie „Presta quesumus” dodano słowa „et patroni nostro”. Nie spotyka się ich w tekście tej modlitwy podawanym przez rękopiśmienne brewiarze płockie.

Imię św. Zygmunta w Litani do Wszystkich Świętych

Najstarszy dostępny nam kodeks z pierwszego ćwierćwiecza XIV wieku z terenu diecezji płockiej zawiera w Litani do Wszystkich Świętych odmawianej „In festo s. Marci” imię naszego świętego Patrona¹⁵⁶. Występuje ona po imionach św. Wojciecha i św. Stanisława. Odpisy z późniejszych brewiarzy płockich nie podają żadnych danych w tej kwestii. Przypuszczać jednak można, że w zaginionych brewiarzach imię Świętego wymieniane było wśród imion umieszczonych w litanii. Znane bowiem jest w średniowieczu zjawisko lokowania w Litani do Wszystkich Świętych imion patronów kościoła, miejscowości lub terytorium.

¹⁵³ Kod. 17,26, 19,21: „In inventione Sancte Crucis prime vespere non dicuntur propter secundas vespas Sigismundi, quia patronus est ecclesie, sed de Sancta Cruce imponitur memoria”.

¹⁵⁴ Tak w Brewiarzu z 1520 r.

¹⁵⁵ Zreformowany brewiarz z 1520 r.: „In octava sancti Sigismundi in matutinum et in aliis omnibus horis agatur ut in ipso die per totum”.

¹⁵⁶ Breviarium z Czerwińska używane przez Kanoników Regularnych, (BNWar II 3304).

Wezwanie: „Sancte Sigismunde ora pro nobis” spotykamy jeszcze w Pontyfikale bpa Erazma Ciołka (1501 r.)¹⁵⁷, we wspomnianym już wielokrotnie Breviarzu z 1520 r. oraz w Agendzie Płockiej z 1554 roku¹⁵⁸.

Poza Płockiem imię św. Zygmunta w Litaniu do Wszystkich Świętych występuje także na terenie diecezji krakowskiej i wrocławskiej. Gdy chodzi o Kraków, to pierwszy raz znajdujemy imię patrona Płocka w litanii zawartej w Breviarium Cracoviense z 1399/1405 roku¹⁵⁹, a więc przynajmniej cały wiek przed epoką Zygmuntofską. Oprócz tego późniejsze jeszcze brewiarze krakowskie i szesnastowieczne psalterze mają również imię króla Burgundii w Litaniu do Wszystkich Świętych¹⁶⁰. Imię św. Zygmunta nie występuje już jednak w szesnastowiecznych, drukowanych brewiarzach krakowskich ani też w agendzie przeznaczonej dla tejże diecezji.

Z diecezji wrocławskiej mamy do zanotowania jedyny wypadek wpisania imienia patrona Płocka do litanii odmawianej w Dni Krzyżowe. Chodzi mianowicie o Breviarium Wratislaviense z drugiej połowy XV wieku, używane w Raciborzu¹⁶¹. Inne wrocławskie księgi liturgiczne nie wymieniają imienia św. Zygmunta w Litaniu do Wszystkich Świętych¹⁶².

Można jednak przypuszczać z dużym prawdopodobieństwem, że imię króla — Męczennika dodawano do litanii wszędzie tam, gdzie był on patronem kościoła lub parafii¹⁶³. Powyższa praktyka została utrwalona w wydanych w Polsce, po soborze trydenckim, agendach¹⁶⁴.

ZAKOŃCZENIE

Kończąc rozważania nad formularzami mszalnymi i oficjami ku czci św. Zygmunta w Polsce, w okresie przedtrydenckim, można stwierdzić, że najwcześniejszy tekst mszalny z Płocka (XIV w.) zdaje się być przeróbką formularza z Komunału Męczennika. Na takie stwierdzenie naprowadza porównanie tekstu występującego w kodeksach płockich ze wspomnianym Komunałem oraz modlitwami o męczennikach spotykanymi w Sacramentarium Fuldense z X wieku. W kilku innych wypadkach dało się zauważyć oryginalność, pod względem treści i formy, formularzy o św. Zygmuncie w mszałach polskich. W XVI wieku dominuje już zasadniczo jeden tekst mszy o patronie Płocka. Gdy zaś chodzi o formularz wotywy „Pro fabricantibus” należy odnotować jego prawie całkowitą zależność od tekstów zachodnich.

W zasadzie dopiero w XV wieku pojawiają się formularze mszalne ku czci Świętego w Gnieźnie (pierwsze dwudziestolecie), Poznaniu (połowa XV wieku) i Lubuszu (koniec XV wieku).

¹⁵⁷ Preces maiores. Czart 1209 II.

¹⁵⁸ BKUL P XVI 81/b. Święty Zygmunt wzywany był w litanii odmawianej podczas sprawowania sakramentu namaszczenia chorych.

¹⁵⁹ BJ 1255.

¹⁶⁰ Kr Kap 29 (Brewiarz krakowski z 1436/1450 r.). Kr Kap 37 (Psalterium cum hymnis z pocz. XVI w.).

¹⁶¹ Kr Dom R 4.

¹⁶² J. Jungnitz, Das Breslauer Brevier und Proprium, Breslau 1893, s. 16. A. Franz, Das Rituale des Bischofs Henrich I von Breslau, Freiburg im Breisgau 1912, s. 36.

¹⁶³ W. Schenk, Kult liturgiczny, s. 108.

¹⁶⁴ Chodzi o Agendę Powodowskiego (Kraków 1591 r.) wydaną „ad uniformem ecclesiarum per universas Regni Poloniae usum” i jej następne wydania.

Reformacja wewnątrzkościelna, której wykutem był sobór trydencki, wniosła niewielkie zmiany do kultu św. króla. Jak już zaznaczono w trakcie analizy formularza mszalnego, w XVI wieku, jeszcze przed tridentinum, coraz częściej spotyka się w mszalach polskich jeden tekst mszalny o św. Zygmuncie — mianowicie „krakowski”. Przeszedł on nawet z dodatkiem sekwencji „Ad preclara festa regis” do Missale Plocense z 1520 roku.

Od kiedy przestało obowiązywać rymowane oficjum o św. Zygmuncie — pozostało sprawą nie w pełni wyjaśnioną. Po raz ostatni spotyka się je w brewiarzu z 1520 roku. Najprawdopodobniej jednak na zniesienie oficjum rymowanego wpłynęło Breviarium Romanum Piusa V z 1568 roku.

Wskazywać na to może chociażby fakt, że w Breviarium Romanum Piusa V z 1568 roku, w którym w miejsce oficjum rymowanego weszło oficjum wierszowane, w miejsce „krakowskiego” wstąpił „romski”. Wskazywać na to może także fakt, że w Breviarium Romanum Piusa V z 1568 roku, w którym w miejsce oficjum rymowanego weszło oficjum wierszowane, w miejsce „krakowskiego” wstąpił „romski”. Wskazywać na to może także fakt, że w Breviarium Romanum Piusa V z 1568 roku, w którym w miejsce oficjum rymowanego weszło oficjum wierszowane, w miejsce „krakowskiego” wstąpił „romski”.

ZAKOŃCZENIE

Wskazywać na to może chociażby fakt, że w Breviarium Romanum Piusa V z 1568 roku, w którym w miejsce oficjum rymowanego weszło oficjum wierszowane, w miejsce „krakowskiego” wstąpił „romski”. Wskazywać na to może także fakt, że w Breviarium Romanum Piusa V z 1568 roku, w którym w miejsce oficjum rymowanego weszło oficjum wierszowane, w miejsce „krakowskiego” wstąpił „romski”.

101 J. Jungius, Das Breslauer Brevier und Protuberantien, Breslau 1847, s. 14. A. Franke, Die Brevier des heiligen Zygmunts, Leipzig 1813, s. 258.
 102 W. Schenk, Kult Zygmunta, s. 108.
 103 W. Schenk, Kult Zygmunta, s. 108.
 104 W. Schenk, Kult Zygmunta, s. 108.
 105 W. Schenk, Kult Zygmunta, s. 108.
 106 W. Schenk, Kult Zygmunta, s. 108.
 107 W. Schenk, Kult Zygmunta, s. 108.
 108 W. Schenk, Kult Zygmunta, s. 108.
 109 W. Schenk, Kult Zygmunta, s. 108.
 110 W. Schenk, Kult Zygmunta, s. 108.